

Katedra Białorutenistyki
Uniwersytetu Warszawskiego

Мікола Хаўстовіч

ДАСЛЕДАВАННІ І МАТЭРЫЯЛЫ:

**ЛІТАРАТУРА БЕЛАРУСІ
XIX – пачатку XX стагоддзя**

ТОМ ДЗЯВЯТЫ

Warszawa 2023

Recenzenci

prof. Vanda Barouka (Witebski Uniwersytet Państwowy im. P.M. Maszerowa)
prof. Siergiej Kowalow (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
prof. Beata Siwek (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Redaktor Wydawnictwa

Nadzieja Czukiczowa

Projekt okładki

Paweł Kurza

Na czwartej stronie okładki:

fotokopia pierwszej strony rękopisu wiersza *Клявёчык і Гадзіока*
(БДАМЛіМ, ф. 66, воп. 1, спр. 1294).

Skład, łamanie

Maryla Chaustowicz, Halina Żarko

© Miikałaj Chaustowicz

ISBN 978-83-60951-37-8

Wydawca:

*Katedra Białorutenistyki
Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Dobra 55, 00-312 Warszawa
tel. +48 22 55 34 252
<http://kb.uw.edu.pl>
e-mail: kb.wls@uw.edu.pl*

Druk i oprawa:

*SOWA Sp. z o.o.
ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
tel. (22) 431-81-40; fax (22) 431-81-50*

ЗМЕСТ

Замест прадмовы	5
Юльян Ляскоўскі	7
Лёс Юльяна Ляскоўскага	9
Псеўданімы Юльяна Ляскоўскага	51
Юльян Ляскоўскі як беларускамоўны літаратар	57
Паэма <i>На чужой старане</i>	65
<i>W cudzej stronie</i>	73
Фрагменты перакладу паэмы <i>На чужой старане</i>	104
<i>На чужой старане</i>	105
Верш <i>Да братоў-лірнікаў</i>	113
<i>Do braci lirników</i>	115
Дазвол вярнуцца на Бацькаўшчыну	118
№ 1. Міхаіл Похвіснеў да Пятра Васільева	122
№ 2. Антон Сямкоўскі да Пятра Васільева	124
№ 3. Антон Баер да Пятра Васільева	126
№ 4. Пётр Васільеў да Міхаіла Похвіснева	127
Метрыкі Юльяна Ляскоўскага	128
№ 1. Шлюбная метрыка Юльяна Ляскоўскага і Мар'яны Дален	131
№ 2. Метрыка нараджэння дачкі Станіславы Ядвігі	132
№ 3. Метрыка нараджэння сына Яна Міхала	133
№ 4. Метрыка смерці Паўліны Ляскоўскае	134
Лісты да Юзафа Ігнацы Крашэўскага	136
Палеміка з Юзафам Корвін-Кучынскім	148
Юзаф Корвін. <i>З мінскага Палесся</i>	156
Юльян Ляскоўскі. <i>Слоўца пра песню</i>	171
З некралогаў (пасмяротных успамінаў)	181
№ 1. <i>Z różnych stron. Wspomnienie</i>	184
№ 2. <i>Wiadomości bieżące: Wspomnienie pośmiertne</i>	184
№ 3. <i>Kronika Warszawska. Ś. p. Julian Laskowski</i>	186
№ 4. <i>Wiadomości bieżące: Zmarli</i>	187
№ 5. <i>Zmarli</i>	188
№ 6. <i>Nowiny</i>	188
№ 7. <i>Nekrolog</i>	190

Марыя Косіч	191
Навуковая і літаратурная дзейнасць Марыі Косіч	193
Гутарка <i>На перасяленне</i>	203
<i>На пересялёння</i>	206
Кніжачка перастварэнняў Марыі Косіч	216
<i>Переложение нѣкоторыхъ басенъ Крылова</i> <i>на бѣлорусское нарѣчіе М.Н. Косичъ</i>	221
Байка, забароненая цэнзураю	240
<i>Клявѣччыкъ и Гадзю́ка</i>	242
Першая спроба выдаць кніжачку баек	245
I. З архіву Галоўнае управы па справах друку	247
II. З архіву Апекуна Віленскае навучальнае акругі	254
Некралог у «Русской музыкальной газетѣ»	265
<i>Марія Николаевна Косичъ</i>	266
Supplementum	271
Яшчэ адзін некралог Ялегі Пранціша Вуля	273
<i>Kronika miesięczna</i>	277
Дата смерці Вацлава Тшашчкоўскага	278
Бібліяграфія	281
Abstract	293
Streszczenie	294
Паказальнік імёнаў	295

Замест прадымовы

На дрэвах – шылдачкі.

На іх напісана, колькі якому дрэву гадоў, як яно называецца, якая яго таўшчыня і вышыня.

Людзі праходзяць міма дрэў, не заўважаючы іх, – яны чытаюць шылдачкі...

А сведчанні дрэў так і застаюцца непачутыя, а пісьмёны дрэў так і застаюцца непачытаныя.

Алесь Разанаў, *Шылдачкі*

Даўнія літаратурныя тэксты мы, складальнікі хрэстаматый і анталогій, замест таго, каб набліжаць да чытача, часта аддалялі ад яго. Мы прымушалі чытаць не самі тэксты, але нашыя адрэдагаваныя адаптацыі – “шылдачкі”. Мы меркавалі, што чытач не зразумее аўтара, бо не ведае слоў, якія выйшлі (часта не па сваёй волі) з ужытку; бо не ведае беларускае лацінкі; бо не ведае старога мовы, шмат у чым адрознае ад сённяшняга, якую ледзь не стагоддзе рупліва гадуецца на савецкім крапіўным загоне.

У IX томе *Даследаванняў і матэрыялаў* мы спрабуем разгледзець перыпетыі жыццёвага шляху і творчасці Юльяна Ляскоўскага і Марыі Косіч. Шмат падобнага ў іхнім лёсе: яны абое з маладых гадоў шчыра палюбілі родны край ды ягоных жыхароў, у першую чаргу – пагарджанага, прыгнечанага і абяздоленага беларускамоўнага селяніна-мужычка; яны працавалі дзеля ягонага дабра, даводзілі друкаваным словам, што і ён – стварэнне Богае, што і ягоная мова-гаворка ды песні маюць гэткую ж вартасць, як і мова ды песні суседніх народаў.

Пра Ю. Ляскоўскага (1826–1889) доўгі час не згадвалі беларускія гісторыкі літаратуры. Ягоныя дачыненні з беларускаю (беларускамоўнаю) літаратураю былі сумнеўнымі, апублікаваных і рукапісных беларускіх тэкстаў даследнікі не ведалі. Фактычна не бралі пад увагу, што ўраджэнец беларускага краю больш за трыццаць гадоў (1855–1887) пад псеўданімамі Janko Korabicz, J. Korabicz, Marcin Mizera, Marcin Czeronka, M. Worona актыўна выступаў як паэт, празаік і публіцыст, няраз гарача адстойваючы права народа на ўласную гісторыю, культуру і мову.

У нашым даследаванні на падставе допісаў у варшаўскія выданні („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna”, „Nowiny” і інш.), архіўных матэрыялаў і пасмяротных успамінаў сяброў ды знаёмых зроблена спроба рэканструяваць творчую біяграфію Ю. Ляскоўскага. Асабліва каштоўным у даробку літаратара з’яўляецца паэма *W cudzej stronie*, дзе пастулявалася народная памяць як гераізацыя мінулага краю, што было надзвычай актуальным ва ўмовах расейскае акупацыі. Важнае значэнне ў ягонай спадчыне мае таксама артыкул *Słowo o pieśni*, у якім публіцыст выступіў у абарону самабытнасці беларускае мовы і права яе на існаванне.

Вьяўленыя архіўныя матэрыялы дазваляюць сцвердзіць пра непасрэдную датычнасць Ю. Ляскоўскага да беларускае літаратуры: ён быў адным з тых пяці беларускамоўных літаратараў сярэдзіны XIX ст. (Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Арцём Вярыга-Дарэўскі, “Іуліанъ Мрочекъ, Викентій К.”), каго назваў у сваіх лекцыях *O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich* Адам Ганоры Кіркор. Юльян Мрочак – гэта яшчэ адзін, невядомы раней псеўданім паэта. Заслугоўвае на ўвагу таксама апублікаванае ў 1861 г. у Вільні, але не адшуканае да сённяшняга дня выданне Ю. Ляскоўскага для народу *Książeczkę przeciw pijalstwu. Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijalstwa. Od poprawionego gospodarza Andrzeja*. Тытул пададзены па-польску, але ці абавязкова беларускі гаспадар Андрэй мусіў павучаць тутэйшых мужыкоў “панскаю гаворкаю”?

У раздзеле, прысвечаным постаці М. Косіч, аспрэчваецца даўно ўсталяваны ў літаратуразнаўстве погляд на ейную творчасць як на прымітыўную, пазбаўленую вострай грамадскай скіраванасці ды сатырычнае сілы і на ўзровень версіфікатарскае тэхнікі як нізкі. На нашу думку, у час, калі дзяржаўная палітыка русіфікацыі не пакідала тэкстам на беларускай мове шанцаў трапіць на друкарскі варштат, М. Косіч здолела апублікаваць беларускія народныя песні (даследаванне *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губернии*) у акадэмічным навуковым часопісе, а падаючы кніжачку *Переложение нѣкоторыхъ басенъ Крылова* як «образцы настоячага народнага гавора литвино-бѣлорусовъ съ свойственными имъ оборотами рѣчи и мѣстными выражениями», – нібы своеасаблівы дадатак да гэтае навуковае працы. Такім чынам, стылізацыя пад народную гаворку (а не песню!) абумоўлівала адпаведны ўзровень версіфікацыі.

Публікуюцца як раней друкаваныя тэксты літаратараў, так і рукапісныя архіўныя матэрыялы (лісты і інш.), якія ўзнаўляюць асобныя старонкі іхняга жыцця і творчасці.

Дадзены том паўстаў дзякуючы дапамозе шэрагу беларускіх і замежных навукоўцаў. У першую чаргу прагнем падзякаваць інфарматыку Антону Францішку Брылю, філалагіям-літаратуразнаўцам Бэаце Сівэк, Ірыне Бурдзялёвай і Анхеле Эспіноса-Руіс, гісторыкам Зміцеру Крымоўскаму і Вячаславу Мартысюку.

Прынцыпы перадачы рукапісных тэкстаў

Вертыкальнаю рыскаю адасабляецца напісанае ў арыгінале злітна – ня|быў.

Пачатак кожнае старонкі рукапісу мы перадаём дзвюма прамымі рыскамі з устаўленым паміж імі нумарам аркуша ў ніжнім рэгістры: |1r| – правая старонка аркуша (ад лац. *rectus* – проста); |1v| – левая старонка аркуша (ад лац. *verso* – адваротная старонка).

Перакрэсленыя ў рукапісе словы і сказы падаём адпаведна – ~~Віедну~~; напісанае зверху, між радкамі – у верхнім рэгістры – ^{Uiszow}.

Дзеля кампактнасці тэксту элементы кутняга штампу (назва ўстанова, дата, выходны нумар і інш.) падаюцца ў верхнім радку дакумента.

Той тэкст рукапісу, які не ўдалося расчытаць, сігналізуецца кутнімі дужкамі са словам “нечытэльна” – <нечыт.>.

У квадратных дужках [ ] узнаўляюцца скарачэнні ў рукапісе, а таксама (па магчымасці) словы і часткі слоў у канцы (звычайна) радка, дзе папера аказалася пашкоджанаю.

Бібліяграфія

- Адресь-календарь, или Общій штатъ Россійской имперіи на 1848 годъ.* 1847. Санктпетербургъ, часть вторая: 12–13].
- Александровіч Сцяпан. 1965а. *Два невядомыя вершы.* “Літаратура і Мастацтва” № 14 (16.02): 3.
- Александровіч Сцяпан. 1965б. *Ручаёк, які ніколі не перасыхаў.* У: Александровіч Сцяпан. *Па слядах паэтычнай легенды.* Мінск.
- Александровіч Сцяпан, Александровіч Вольга. 1977. *Беларуская літаратура XIX – пачатку XX ст.: Хрэстаматыя крытычных матэрыялаў.* Мінск.
- Алфавитный списокъ дворянскимъ родамъ Минской губерніи, внесеннымъ въ дворянскую родословную книгу по 1-е іюля 1903 года.* 1903. Минскъ.
- Бабинцев Серафим. 1947. *Мировая известность Крылова (248–295).* В: И.А. Крылов: *Исследования и материалы,* под ред. Д.Д. Благого и Н.Л. Бродского. Москва.
- Багдановіч Максім. 1993. *Белорусское возрождение (257–285).* У: Багдановіч Максім. *Поўны збор твораў у трох тамах.* Т. II: *Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды.* Мінск.
- Бардовскій А.Ф., сост. 1913. *Патрыятычэскі інстытутъ: Историческій очеркъ за 100 лѣтъ: 1813–1913 г.* С.-Петербургъ.
- Барысенка Васіль. 1957. *Францішак Багушэвіч і праблема рэалізма ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя.* Мінск.
- Барысенка Васіль, Пшыркоў Юльян. 1956. *Неадкладныя задачы нашага літаратуразнаўства.* “ЛіМ” № 24 (9.06): 3.
- Бас Ізраіль. 1969. *Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні.* Мінск.
- БДАМЛіМ (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва), ф. 66, воп. 1, спр. 1002: *Перапіска Галоўнага Упраўлення па справах друку і Дэпартамента Народнай Асветы аб выданні кнігі ПЕРАКЛАДЫ БАСЕН КРЫЛОВА М.Н. КОСІЧ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ. Машынапісныя копіі [1940-х – 50-х гг.],* ар. 1–8.
- БДАМЛіМ (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва), ф. 66, воп. 1, спр. 1294: *І.А. Крылоў. Кляветчык і Гадзюка. Байка. У перакладзе М.М. Косіч з рускай мовы. Аўтограф перакладчыка,* ар. 1–3v.
- Бульба Альгерд. 1910 *Атказ Пану З. Петкевічу,* “Наша Ніва” № 46 (11.11).
- Бульба Альгерд. 1910. *З газэт.* “Наша Ніва” № 38 (16.09).
- Вилейскій уъездъ: Генеалогія, краеведение* [online] <http://vilejski-uezd.by/resources/categories/zhosnjanskij-ioannovskij.204/> [дата доступу: 4.08.2022].
- Власт. 1913. *Памажыця!*, “Наша Ніва” № 37 (12.09): 2.
- Воранава Людміла, *Легенда пра бусла* [online] <http://vershy.ru/content/legenda-pra-busla> [дата доступу: 30.08.2022].
- ГАРФ (Государственный архив Российской Федерации), ф. 109 [Третье отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии], оп. 24 [1 экспедиция. 1849 г.], д. 119, ч. 1–48 [О заговоре, составленном в Вильно ремесленниками и другими лицами к восстанию для освобождения Литовских губерний от России. О ...].
- Гарэцкі Максім. 1920. *Гісторыя беларускае літаратуры.* Вільня.

- Гілевiч Нiл. 1970. *З клопатам пра песнi народа*. Мiнск.
- Гiсторыя беларускай лiтаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах. 2007. Рэд. У. Мархель, В. Чамярцкi. Мiнск.
- Голик Наталья. *Мария Косич – писательница, этнограф юго-западной Брянщины* [online] http://old.mglin-krai.ru/Zemlyki/Kosich/Mariya_Kosich.htm [дата доступу: 10.02.2023].
- Голик Наталья. *К 100-летию со дня смерти М.Н. Косич* [online] <http://www.bryanskzem.ru/unecha/unecha-news/151-k-100letiyu> [дата доступу: 10.02.2023].
- Гошкевичъ И.И. 1905. *Виленская губернія: Полный списокъ населенныхъ мѣстъ со статистическими данными о каждомъ поселеніи*. Вильна.
- Гринченко Н.А., Измозик В.С., Патрушева Н.Г., Эльяшевич Д.А. 2005. *Цензоры Вильно XIX и начала XX века: Материалы для библиографического справочника (209–235)*. В: *Белорусский сборник: Статьи и материалы по истории и культуре Белоруссии*, вып. 3. Санкт-Петербург.
- Забродская С., Мазанiк Л., Пiлiповiч К., Шамякiна А., Строева Т., Белая С. 1993. *Каментарыi (481–576)*. У: Багдановiч Максім. *Поўны збор твораў у трох тамах*. Т. II: *Мастацкая проза, пераклады, лiтаратурныя артыкулы, рэцэнзiі i нататкi, чарнавыя накiды*. Мiнск.
- Заняпад i адраджэнне: Беларуская лiтаратура XIX стагоддзя. 2001. Уклад., прадмова i заўвагi У. Казберука. Мiнск.
- Іванюк М. 1948. *Ранняя пераклады твораў Л. Талстога на беларускую мову (4)*. “ЛiМ” № 47 (20 лiстапада).
- Кабржыцкая Таццяна, Рагойша Вячаслаў. 1976. *Каранi дружбы: Беларуская-ўкраiнскія лiтаратурныя ўзаемасувязi пачатку XX стагоддзя*. Мiнск. Электр. выданне: <https://kamunikat.org/?pubid=23421> [дата доступу: 19.02.2023].
- Казбярук Уладзiмiр. 2007. *Прадвесне нацыянальнага адраджэння (332–372)*. У: *Гiсторыя беларускай лiтаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах*, т. 2: *Новая лiтаратура: другая палова XVIII–XIX стагоддзе*. Мiнск.
- Казека Янка. 1960. *Беларуская байка*. Мiнск.
- Карскi Е. 1919. *Стары беларускi пiсьменьнiк Арцэм Дарэускi-Вярыга i яго лiтаратурны альбом*. “Беларусь: Штадзенная полiтычна-эканамiчная i лiтаратурная газета” № 50 (21.12).
- Карскiй Ефимiй. 1922. *Бѣлорусы*. Т. III: *Очерки словесности бѣлорусскаго племени*. Кн. 3: *Художественная литература на народномъ языкѣ*. Петроградъ.
- Катлярчук Андрэй. 2001. *Беларусы Бранскага краю: Этнiчная гiсторыя i сучаснасць*. “Arche” № 2.
- Кiсялѣў Генадзь. 1994а. *Дзве “палавiнкi” аднаго жыцця: Ляскоўскi – Карабiч (148–161)*. У: Кiсялѣў Генадзь. *Радаводнае дрэва: Калiноўскi – эпоха – наступнiкi*. Мiнск.
- Кiсялѣў Генадзь. 1994б. *Ляскоўскi Юльян (149)*. У: *Беларускiя пiсьменнiкi: Бiябiблiяграфiчны слоўнiк у 6 тамах*. Т. 4. Мiнск.
- Кiсялѣў Генадзь. 1994с. *Косiч Марыя (386–387)*. У: *Беларускiя пiсьменнiкi: Бiябiблiяграфiчны слоўнiк у 6 тамах*, т. 3. Мiнск 1994.
- Кiсялѣў Генадзь. 2013. *Юльян Ляскоўскi (623–624)*. У: *Лiтаратура Беларусi XIX стагоддзя: Анталогiя*, уклад. К. Цвiрка, I. Шпакоўскi, К. Антановiч. Мiнск.
- Киркорь Адамъ. 1993. *Бѣлорусское Польсье: Умственныя силы и средства образования (317–328)*. У: *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье*. Мiнск.

- Корвинъ-Кучинскій Іосифъ. 1903 *Изъ моего прошлаго*. «Историческій вѣстникъ» т. ХСІV, октябрь: 124–151; ноябрь: 519–545.
- Косіч Марыя. 1950. *Воўк і Зязюля; Лісця і Карэння; Клявеччык і Гадзюк* (331–334). У: *Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Ю. Пшыркова, склад. В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская. Мінск.
- Косіч Марыя. 1956. *На перасяленне* (281–290). У: *Беларускія пісьменнікі другой паловы ХІХ стагоддзя: зборнік тэкстаў*, скл. В. Барысенка. Мінск.
- Косіч Марыя. 1971. *Вольныя наследаванні І.А. Крылову: Воўк і Зязюля; Лісце і Карэнне; Кляветчык і Гадзюка* (327–330). У: *Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша. Мінск.
- Косіч Марыя. 1988. *На перасяленне. Вольныя наследаванні І.А. Крылову: Воўк і Зязюля; Лісце і Карэнне; Кляветчык і Гадзюка; Варона і Лісіца* (371–373, 424–428). У: *Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. А. Лойка, В. Рагойша, 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск.
- Косіч Марыя. 2001. *На перасяленне; Вольныя наследаванні І.А. Крылову: Воўк і Зязюля; Лісце і Карэнне; Кляветчык і Гадзюка; Варона і Лісіца* (567–582). У: *Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя*, уклад., прадмова і заўвагі У. Казберука. Мінск.
- Косіч Марыя. 2013а. *На перасяленне; Вольныя наследаванні І. Крылову: Кляветчык і Гадзюка; Рақ, Лебедзь і Шчука; Лісце і Карэнне; Васілёк; Сердабольная Лісіца; Варона і Лісіца* (462–483). У: *Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах*, т. 5: *Літаратура другой паловы ХІХ стагоддзя*, ч. 2, уклад. Л. Кісялёвай, Н. Сенкевіч. Мінск.
- Косіч Марыя. 2013б. *На перасяленне* (урывак); *Варона і Лісіца* (797–799). У: *Літаратура Беларусі ХІХ стагоддзя: Анталогія*, уклад. К. Цвірка, І. Шпакоўскі, К. Антановіч. Мінск.
- Косіч Мар'я. 1922. *З расказу На перасяленьне!*; *З байкі* (242–243) У: Гарэцкі Максім. *Хрыстаматыя беларускае літэратуры. ХІ век – 1905 год*. Вільня.
- Косичъ Марія. 1901а. *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерні, ихъ бытъ и пѣсни* (221–260). «Живая Старина: Періодическое издание отдѣленія этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества», вып. II. Санктъ-Петербургъ.
- Косичъ Марія. 1901б. *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерні, ихъ бытъ и пѣсни* (1–88). «Живая Старина: Періодическое издание отдѣленія этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества», вып. III–IV. Санктъ-Петербургъ.
- Косичъ Марія. 1902. *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерні, ихъ бытъ и пѣсни*. Отд. оттиски изъ журн. «Живая Старина» за 1901 годъ. С.–Петербургъ.
- Косичъ Марія. 1903а. *На перасяленьня: Разказъ тетки Домны изъ Польска*. Черниговъ.
- Косичъ Марія. 1903б. *Переложеніе нѣкоторыхъ басенъ Крылова на бѣлорусское нарѣчіе*. Черниговъ.
- Косичъ Марія. 1906. *О постройкахъ Бѣлорусскаго крестьянина Черниговской губ., Мглинскаго уѣзда: села Росухи, деревни Бородинки и Амелькина хутора* (74–93). «Живая Старина: Періодическое издание отдѣленія этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества», вып. I. Санктъ-Петербургъ.
- Кучма Леонид. 2003. *Украина – не Россия*. Москва.

- Лазарук Міхась. 1970. *Беларуская паэма ў другой палавіне XIX – пачатку XX стагоддзя*. Мінск.
- Легенды і паданні*. 1983. Склад. М. Грынблат і А. Гурскі. Мінск.
- [Ляскоўскі Юльян]. 1971. *Пад дуду; Зямелька мая...* (46–47). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша. Мінск.
- Ляскоўскі Юльян. 1988. *Пад дуду; Зямелька мая...* (309–310). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя: Вучэб. дапаможнік для студэнтаў філал. спец. ВНУ*, склад. і аўт. камент А. Лойка, В. Рагойша, 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск].
- Ляскоўскі Юльян. 1998. *Да панны А. Д.* (269). У: *Раса нябёсаў на зямлі тутэйшай: Беларуская польскамоўная паэзія XIX стагоддзя*. Мінск.
- Ляскоўскі Юльян. 2013а. *На чужой старане* (фрагмент, пераклад Л. Тарасюк); *Пад дуду; Зямелька мая...* (624–629). У: *Літаратура Беларусі XIX стагоддзя: Анталогія*, уклад. К. Цвірка, І. Шпакоўскі, К. Антановіч. Мінск.
- Ляскоўскі Юльян. 2013б. *Пад дуду; Зямелька мая...*; *На чужой старане* (фрагмент, пераклад Л. Тарасюк); *На вясну; Да панны А. Д.* (пераклад У. Мархеля) (190–198). У: *Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах*, т. 4: *Літаратура другой паловы XIX стагоддзя*, ч. 1, уклад. Л. Кісялёвай, Н. Сенкевіч. Мінск.
- М.Н. Косіч. 1950. У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Ю. Пшыркова, склад. В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская. Мінск.
- Майхровіч Сцяпан. 1959. *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, выд. другое, папраўленае. Мінск.
- Матвейчык Дзімітрый. 2011. *Выгнаньня з роднага краю: Паслялістападаўская эміграцыя з Беларусі і Літвы (1830–1870-я гады)*. Мінск.
- Махнач Нінэль. 1994. *Братні саюз літоўскай моладзі (72)*. У: *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 тамах*. т. 2. Мінск.
- Мальдзіс Адам. 1986. *Ляскоўскі Юльян (328)*. У: *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі ў 5 тамах*. Т. 3. Мінск.
- Мальдзіс Адам. 1987. *З літаратуразнаўчых вандраванняў: Нарысы, эсэ, дзённікі*. Мінск [online] https://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=23002 [дата доступу: 26.08.2022].
- Мархель Уладзімір. 1977. *Кнігазбор Сыракомлі (69–107)*. У: *Книговедение в Белоруссии: Сборник статей*. Минск.
- Моўчан С.І. 2011. *Мрочак Юльян (351)*. У: *Максім Багдановіч: Энцыклапедыя*. Склад. І. Саламевіч, М. Трус. Мінск.
- Насовіч Іван. 1983. *Слоўнік беларускай мовы*. Мінск.
- Нязнаны верш Вінцука Дунін-Марцінкевіча*. 1924. “Заходняя Беларусь: Зборнік грамадзкае мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Зах. Беларусі”. Вільня.
- Патрушева Н.Г. 2013. *Цензурное ведомство в государственной системе Российской империи во второй половине XIX – начале XX века*. Санкт-Петербург.
- Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.* 1977. Уклад. Г. Кісялёў. Мінск.
- Петкевіч Энон. 1910. *З лістоў да Рэдакцыі. “Наша Ніва” № 46 (11.11): 11–12.*
- Письмо М.Н. Муравьева А.А. Зеленому от 17 мая 1863 г.* 1913. «Голос минувшего» № 9: 253–254.
- Полтавский институт благородных девиц* [online] <https://www.personalhistory.ru/images/Poltava.htm> [дата доступу: 10.03.2023].

- Полякова И., Рухлядко И. *Тихая моя родина: Мария Косич* [online] <http://www.unecha.net/htm/zeml/kosichmar.htm> [дата доступу: 10.03.2023].
- Протоколы ОРЯС, 1911* [online] <http://db.ranar.spb.ru/ru/work/id/28846/> [дата доступу: 10.03.2023].
- Путівник по фондах відділу рукописів* [online] <http://www.ilnan.gov.ua/images/putivnyk/2.pdf> [дата доступу: 10.03.2023].
- РГИА (Российский государственный исторический архив), ф. 577 [*Главное выкупное учреждение Министерства финансов*], оп. 3, д. 22 [*Дело о выкупе земельных наделов временнообязанными крестьянами О.Л. Борисовича по имению Новая Жосна Вилейского уезда Виленской губернии 30 июля 1866 г. – 17 ноября 1872 г.*].
- РГИА (Российский государственный исторический архив), ф. 1343 [*Третий департамент Сената*], оп. 24 [1913–1894], дд. 4055–4057.
- Расторгуев Павел. 1927. *Северско-белорусский говор: Исследование в области диалектологии и истории белорусских говоров*. Ленинград.
- Рыбаков Сергей Гаврилович [online] <https://ethnomuseum.ru/collections/projects/collctors/rybakov-sergej-gavrilovich/> [дата доступу: 10.03.2023].
- Рыбаковъ Сергей. 1911. *Марія Николаевна Косичъ: Некролог (754–758)*. «Русская музыкальная газета» № 38 (18 сентября).
- С. Вл. [Самойла Уладзімір]. 1910. *Адвечная песня Янкі Купалы*. «Наша Ніва» № 38 (16.09).
- Саламевіч Іван. 1986. *Пяткевіч Зянон (513)*. У: *Янка Купала: Энцыклапедычны даведнік*. Мінск.
- Саламевіч Янка. 1983. *Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI–XX стст.)*. Мінск.
- Сапуновъ Алексей, Друцкій-Любецкій Владимиръ. 1896: *Матеріалы по історіі і географіі Дисненскаго и Вилейскаго уездовъ Виленской губерні*. Витебск
- Сборникъ документовъ музея графа М.Н. Муравьева*. 1906. Сост. А. Бѣлецкій. Т. 1. Вильна.
- Собрание песен П.В. Киреевского* [online] http://az.lib.ru/k/kireewskij_p_w/text_1848_sobranie_pesen.shtml [дата доступу: 10.02.2023].
- Суполка “Загляне сонца и у нашэ ваконцэ” выдала покуль што і прадае*. 1908. «Наша Ніва» № 11.
- Тарасюк Любоў. 2002. *Вяртанне паэмы Юльяна Ляскоўскага (59–62)*. У: *Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта*, вып. трэці. Мінск.
- Тарасюк Люба. 2005. *Марыя Косіч у гісторыі беларускай літаратуры (72–78)*. У: *Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта*, вып. шосты. Мінск.
- Федута Александр. 2018. *К истории возвращения Александра Рыпинского (283–290)*. У: Федута Александр. *Следы на снегу*. Минск.
- Хаўстовіч Мікола. 2021а. *Беларускія вершы Адама М-скага (146–150)*. У: Хаўстовіч Мікола. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Том сёмы. Warszawa.
- Хаўстовіч Мікола. 2021б. *Да біяграфіі Ялегі Пранціша Вуля (310–316)*. У: Хаўстовіч Мікола. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Том сёмы. Warszawa.
- Хаўстовіч Мікола. 2021с. *Зоф’я Тшашчкоўская і Фелікс Зянковіч (166–173)*. У: Хаўстовіч Мікола. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Том сёмы. Warszawa.

Хмяльніцкая Людміла. 2019. *Лёс інсургента: Дакументальная аповесць аб Аляксандру Рыпінскім і ягоным часе*. Мінск.

- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/Da [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1869*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1869&kt=1&pplik=068.jpg#zoom=1.25&x=324&y=1264> [dostęp: 5.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/Db [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1873*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1873&kt=1&pplik=042.jpg#zoom=1.2814106518609911&x=806&y=0> [dostęp: 5.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/Dc [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1880*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1880&kt=3&pplik=002.jpg#zoom=2.25&x=780&y=0> [dostęp: 5.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0161d [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Jana Chrzciciela w Warszawie. 1839*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/ar1-zs0161d-sy1839-kt1> [dostęp: 9.03.2023].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0161d [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Jana Chrzciciela w Warszawie. 1907*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/index.php?op=pg&ar=1&zs=0161d&se=&sy=1907b&kt=3&pplik=076-081.jpg&x=301&y=1292&zoom=1.75> [dostęp: 9.03.2023].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0161d [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Jana Chrzciciela w Warszawie. 1907*] [online] <http://metryki.genealodzy.pl/metryki.php?op=kt&ar=1&zs=0161d&sy=1915&kt=3> [dostęp: 9.03.2023].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0161d [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Jana Chrzciciela w Warszawie. 1915*] [online] <http://metryki.genealodzy.pl/metryki.php?op=kt&ar=1&zs=0161d&sy=1915&kt=3> [dostęp: 9.03.2023].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0161d [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Św. Jana Chrzciciela w Warszawie. 1939*] [online] <http://metryki.genealodzy.pl/metryki.php?op=kt&ar=1&zs=0161d&sy=1915&kt=3> [dostęp: 9.03.2023].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0614/D [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Zieluń powiat zuromiński. 1861*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0614d&sy=1861&kt=2&pplik=005.jpg#zoom=1&x=379&y=1655> [dostęp: 4.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół UMZ 1878 [*Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Warszawa-Tarchomin, 1878ś*] [online] <https://metryki.genealodzy.pl/index.php?op=pg&ar=1&zs=0164d&se=&sy=1878&kt=2&pplik=07-08.jpg&x=653&y=349&zoom=1.75> [dostęp: 5.02.2023].
- Bahdanowicz Iryna, Garbiński Jerzy, Marchel Uładzimir. 2004. *Ołtarz Jej duszy (VII–XIX)*. W: Adam M-ski (Zofia Mańkowska). *Dzisiaj i na wieki: Poezje*, wybór i opracowanie J. Garbiński, opracowanie przekładów w języku białoruskim U. Marchel, Warszawa–Mińsk.
- Bar Adam. 1936–1938. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*. T. I–III. Kraków.

- Bibliografia polska XIX stulecia Karola Estreichera*. 1959- . Kraków, część pierwsza, wyd. nowe, tt. I- .
- BJ (Biblioteka Jagiellońska), rkps 6470/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1845–1862*, t. 11: L–Ł, k. 15–16v: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 13/25.03. [1861 r.].
- BJ (Biblioteka Jagiellońska), rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 233–234: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 29.10.1879 r.
- BJ (Biblioteka Jagiellońska), rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 235: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 7.12.1879 r.
- BJ (Biblioteka Jagiellońska), rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 236–236v: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 06.03.1880 r.
- BK (Biblioteka Kórnicka), rkps. 2405: *List Ignacy Jackowskiego do Leonarda Niedźwiedzkiego z 18.01.1854*.
- BK (Biblioteka Kórnicka), rkps 2412: *Bruliony i kopie listów Leonarda Niedźwiedzkiego z lat 1832–1892*, k. 188–191: *Do Melchiora Niedźwiedzkiego*.
- Błasińska Aleksandra. 2019. *Zofia Trzeszczkowska i jej listy do Zenona Przesmyckiego (5–43)*. W: *Zofia Trzeszczkowska (Adam M-ski), Listy do Zenona Przesmyckiego z lat 1887–1901*, wstęp i opracowanie Aleksandra Błasińska, IBL, Warszawa.
- Botwiński Stanisław. 1893. *Zagadki literackie*. „Tydzień, dodatek literacko-naukowy Kurjera Lwowskiego” nr 26 (29.06): 6–7 (206–207).
- Celnik Hanna. *Początki oftalmologii w Wilnie* [online] <https://docplayer.pl/50992832-Dr-hanna-celnik-warszawa-wum.html> [data dostępu: 15.08.2022].
- Czarkowski Ludwik. 1922. *Pseudonimy i kryptonimy polskie*. Wilno.
- Czeronka Marcin. 1879. *Korrespondencje „Gazety Polskiej”. Kozia-Wólka, przy kolei nadwiślańskiej, d. 1 sierpnia r. 1879*. „Gazeta Polska” nr 199 (24.08/5.09): 2.
- Dobroński Adam. 1993. *Łomża w latach 1866–1918*. Łomża–Białystok.
- Doniesienia*. 1858. „Wiadomości Polskie” nr 12 (20 marca): 6 (56).
- E. K. [Zaproszenie na nabożeństwo]. 1889. „Gazeta Warszawska” nr 47 (8/20.02): 4.
- Estreicher Karol. 1870–1882. *Bibliografia polska*, część I: *Stulecia XIX*, tt. I–VII, Kraków.
- Estreicher Karol. 1883–1890. *Bibliografia polska*, część II: *Stulecia XIX*, tt. VIII–XI, Kraków.
- Estreicher Karol. 1906–1916. *Bibliografia polska*, część IV: *Stulecia XIX*, tt. I–IV, Kraków.
- Fornalczyk Feliks. 1979. *Hardy lirnik wioskowy: Studium o Kondratowiczu-Syrokomli*. Poznań.
- Godlewska Janina. 1985. *Wileński instytut szlachecki (1834–1863)*. „Rozprawy z dziejów oświaty”, t. XXVIII: 103–166.
- Gołąbek Józef. 1932. *Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, poeta polsko-białoruski*. Wilno.
- Gwardiak Janusz. 2002. *Wiktor Szumański (1845–1903) – łomżyński notariusz, działacz społeczny i publicysta*. „Studia Łomżyńskie”, t. XIII: 79–82.
- Jankowski Czesław. 1908. *W ciągu dwóch lat... Przyczynek do dziejów prasy polskiej na Litwie*. Warszawa.
- Jelski Aleksander. 1885. *O gwarze białoruskiej*. „Kraj” nr 5 (2/14.02): 13–15; nr 6 (10/22.02): 24–25.
- Kirkor Adam Honory. 1874. *O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich: Odczyty publiczne w muzeum techniczno-przemysłowym w Krakowie*. Kraków.

- Kirkor Adam Honory. 1880. *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach: z wykazaniem historycznym najbliższych stacyj kolei żelaznych*, wyd. drugie, przejrzone i powiększone. Wilno.
- Kmieciak Zenon. 1966. *Z dziejów pism dla ludu w latach 1866–1905. („Zorza” i „Gazeta Świąteczna”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” t. 5/1: 84–102.
- Kmieciak Zenon. 1971. *Prasa warszawska w okresie pozytywizmu (1864–1885)*. Warszawa.
- Kmieciak Zenon. 1973. „Gazeta Świąteczna” za czasów redaktorstwa Konrada Prószyńskiego „Promyka”. 1881–1908. Warszawa.
- Kmieciak Zenon. 1989. *Prasa warszawska w latach 1886–1904*. Wrocław – Warszawa i in.
- Korabicz. 1894. *Kielce*. W: *Kalendarz Polski ilustrowany na rok 1894*. Warszawa. Felieton „Kalendarza”: 8–13.
- Korabicz J. 1867. *Korrespondencja „Gazety Polskiej”*. Mława, d. 8 listopada 1867 r.. „Gazeta Polska” nr 257 (4/16.11): 2.
- Korabicz J. 1871a. *Odmiana losu: Bajka*. „Jana Jaworskiego Kalendarz Ilustrowany na Rok 1871”: 142.
- Korabicz J. 1871b. *Z powiatowego partykularza*. „Opiekun domowy” nr 51 (8/20.12): 3–5 (403–405).
- Korabicz J. 1872a. *Korrespondencje gospodarskie. 1. Z pow. Mławskiego, w styczniu 1872 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 1 (29.12/10.01): 6–8.
- Korabicz J. 1872b. *Korrespondencje gospodarskie. 16. Z pow. Mławskiego, w lutym 1872 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 7 (10/22.02): 5–7 (53–55).
- Korabicz J. 1872c. *Korrespondencje gospodarskie. 31. Z pow. Mławskiego, w kwietniu 1872 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 14 (25.03/6.04): 6–7 (110–111).
- Korabicz J. 1872d. *Korrespondencje gospodarskie. 54. Z Mławskiego, w czerwcu 1872 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 26 (17/29.06): 5–6 (205–206).
- Korabicz J. 1872e. *Korrespondencje gospodarskie. 67. Z Mławskiego, d. 27 lipca 1872 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 33 (7/19.08): 7–8 (263–264).
- Korabicz J. 1872f. *Jeszcze o żydach ze względu potrzeb rolnictwa*, „Gazeta Rolnicza” nr 25 (10/22.06): 1–6 (193–198).
- Korabicz J. 1873a. *O służebnościach*, przedr. z „Gazety Rolniczej”. Warszawa.
- Korabicz J. 1873b. *Serwituty i Szkółki rolnicze*, „Gazeta Rolnicza” nr 4 (18/30.01): 1–5 (25–29); nr 5 (26.01/7.02): 2–5 (34–37).
- Korabicz J. 1873c. *Handel wywozowy z Pruss*, „Gazeta Rolnicza” nr 6 (12/24.02): 1–4 (41–44).
- Korabicz J. 1873d. *Jeszcze o Służebnościach: I. Wpływ służebności na wytwarzanie rolne*. „Gazeta Rolnicza” nr 35 (18/30 sierp.): 1–3 (283–285).
- Korabicz J. 1873e. *Jeszcze o Służebnościach: II. Trudności stawiane przez włościan przy przeprowadzaniu układów separacyjnych*. „Gazeta Rolnicza” nr 36 (25.08/6.09): 1–4 (291–294); nr 37 (1/13.09): 1–3 (299–301).
- Korabicz J. 1873f. *Jeszcze o Służebnościach: III. Pośrednie sposoby wpływania na zmniejszenie pretensyi włościan*. „Gazeta Rolnicza” nr 38 (8/20.09): 1–3 (307–309).
- Korabicz J. 1874a. *Korespondencje: Mława, 11 marca*, „Gazeta Rolnicza” nr 13 (20.03/1.04): 7–8 (103–104).
- Korabicz J. 1874b. *Korespondencje: Z Mławskiego, w grudniu 1873 r.*, „Gazeta Rolnicza” nr 2 (2/14.01): 7–8 (15–16).
- Korabicz J. 1874c. *Korespondencja Tygodnika Ilustrowanego. Z Mławy. Rzut oka na rok ubiegły 1873*. „Tygodnik Ilustrowany” t. XIII, nr 326 (28.03): 9–10 (200–201).

- Korabicz J. 1876. *Korrespondencje. Mława, 2 Lutego 1876 r.* „Korrespondent Płocki” nr 13 (3/15.02): 2–3.
- Korabicz J. 1881a. *Cele szkoły ludowej.* „Gazeta Polska” nr 148 (25.6/7.07): 3; nr 165 (15/27.07): 3; nr 169 (20.07/1.08): 3; nr 170 (21.07/2.08): 3; nr 204 (2/14.09): 3; nr 205 (3/15.09): 3).
- Korabicz J. 1881b. *Jeszcze o szkółkach,* „Gazeta Polska” nr 271 (21.11/3.12): 3; nr 273 (24.11/6.12): 3; 1882, nr 32 (29.01/10.02): 3.
- Korabicz J. 1882a. *Słótko o pieśni.* „Nowiny” nr 287 (17.10): 1; nr 288 (18.10): 1.
- Korabicz J. 1882b. *Wiadomości bieżące krajowe: Gmina Brudno.* „Gazeta Warszawska” nr 146 (22.06/4.07): 1.
- Korabicz J. 1882c. *Z przedmieścia Pragi.* „Gazeta Warszawska” nr 179 (31.07/12.08): 2–3.
- Korabicz Janko. 1865. *Do „Kłósów”.* „Kłósy” nr 13 (15/27.09): 151.
- Korabicz Janko. 1866. *List z pod Mławy d. 14 Stycznia 1866 r.* „Zorza” nr 4 (15/27.01): 5–6 (29–30).
- Korabicz Janko. 1863a. *Opowiadanie o Litwie: Jaka w dawnych wiekach była wiara w Litwie?.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 30 (25.07): 1–3 (233–235); nr 31 (1.08): 1–2 (241–242); nr 32 (8.08): 1–2 (249–250); nr 33 (15.08): 1–2 (257–258).
- Korabicz Janko. 1863b. *Opowiadanie o Litwie: Z jakimi narodami graniczyli Litwini? – Z kim najwięcej byli połączeni przez jedność pochodzenia i jedność dawniejszej wiary? – Kto był starszym nad nimi? i pierwsze wiadome ich wojny.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 34 (22.08): 1–2 (265–266); nr 35 (29.08): 1–3 (273–275).
- Korabicz Janko. 1863c. *Opowiadanie o Litwie: Rycerze zakonnicy Niemcy w ziemi Łotwaków, wojna Litwy z nimi i książę litewski Ryngold.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 36 (5.09): 1–2 (281–282); nr 37 (12.09): 1–3 (289–291).
- Korabicz Janko. 1863d. *Opowiadanie o Litwie: Drugie zakonne wojsko niemieckie, ustanowione przeciwko Prusakom; wojny Litwy znowu z Niemcami, z książkami na Rusi, i nowy książę litewski Mendog.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 38 (19.09): 1–2 (297–298); nr 39 (26.09): 1–3 (305–306); nr 40 (3.10): 1–2 (313–314); nr 41 (10.10): 1–3 (321–323); nr 42 (17.10): 1–3 (329–331); nr 43 (24.10): 1–2 (337–338).
- Korabicz Janko. 1863e. *Opowiadanie o Litwie: Litwa po śmierci Mendoga.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 44 (31.10): 1–3 (345–347), nr 45 (7.11): 1–2 (353–354).
- Korabicz Janko. 1863f. *Opowiadanie o Litwie: Rząd nowego księcia Witenesa.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 46 (14.11): 1–2 (361–362); nr 47 (21.11): 1–2 (369–370); nr 48 (28.11): 1–3 (377–379); nr 49 (5.12): 1–2 (385–386).
- Korabicz Janko. 1863–1864. *Opowiadanie o Litwie: Litwa pod rządem księcia Giedymina.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 50 (12.12): 1–3 (393–395); nr 51 (19.12): 1–2 (401–402); nr 52 (26.12): 1–2 (409–410); nr 1 (2.01): 1–2; nr 2 (9.01): 1–3 (9–11); nr 3 (16.01): 1–2 (17–18); nr 4 (23.01): 1–3 (25–27); nr 5 (30.01): 1–2 (33–34); nr 6 (6.02): 1–2 (41–42).
- Korabicz Janko. 1865. *Do „Kłósów”.* „Kłósy” nr 13: 151.
- Korabicz Janko. 1866. *List z pod Mławy d. 14 Stycznia 1866 r.* „Zorza” 1866, nr 4 (15/27.01), s. 5–6 (29–30).
- Korabita. 1876. *Bocian: Bajka litewska.* „Gwiazda” nr 51 (17.12): 813–815.
- Korotyński Henryk. 1972. *Różnie bywało...* Warszawa.
- Korwin Józef. 1882. *Z Polesia mińskiego,* „Gazeta Polska” nr 190 (14/26.08): 3; nr 196 (21.08/2.09): 3; nr 200 (26.08/7.09): 3; nr 202 (31.08/12.09): 5–6.

- Kronika Warszawska*: Ś. p. Julian Laskowski. 1889. „Gazeta Warszawska” nr 17 (8/20.01): 2.
- Kucz. Józ. 1880. *Legenda*. „Kurjer Warszawski” nr 234 (8/20.10): 2–3.
- Kulawik Adam. 1999. *Wersologia*.
- Korwin-Kuczyński Józef. 1883. *Poezye*. Warszawa.
- Laskowski J. 1881. *Sprawy krajowe*. „Czas” 1881, nr 87 (16.04): 2.
- Laskowski Juljan. 1861. *Białoruski Bandurzysta: zbiorek wędrowny wierszem*, nakład autora; w drukarni A.H. Kirkora. Wilno.
- Librowicz Zygmunt. 1883. *Stara Polska w opisie malowniczym: Historia niewydanego dzieła według nieogłoszonych dotąd listów i dokumentów Mich. Grabowskiego, Kaczkowskiego, Kirkora, Kondratowicza, Kraszewskiego, księgarza Mauryc. Wolffa i wielu innych*. Petersburg.
- Listy emigracyjne Joachima Lelewela*. 1954. Wydała i wstępem poprzedziła H. Więtkowska. T. IV: 1849–1861. Wrocław – Kraków.
- LVIA (Lietuvos valstybes istorijos archyvas), f. 421, ap. 2, b. 1193 [14 Января 1858 г.: Дѣло по предписанію Г. Начальника Губерніи о выходцѣ Юліанѣ Лясковскомѣ], l. 1–7.
- LVIA (Lietuvos valstybes istorijos archyvas), f. 422, ap. 1, b. 8 [Списокъ Польскимъ выходцамъ проживающимъ въ Виленской Губерніи и состоящихъ подъ надзоромѣ], l. 7–22.
- LVIA (Lietuvos valstybes istorijos archyvas), f. 567, ap. 12, b. 1313 [О сообщеніи ученому комитету свѣдѣній о томъ, насколько переводъ заключающихся въ рукописи Косича басенъ Крылова, на литовско-бѣлорусское нарѣчіе представляется точнымъ и согласнымъ съ подлинными баснями Крылова], l. 1–13.
- LVIA (Lietuvos valstybes istorijos archyvas), f. 1135, ap. 11, b. 7 [Фонд Куркора. Письма к А.Г. Куркору и др. В алфавитном порядке авторов. VII. На буквы L–Ł. XIX в.].
- LVIA (Lietuvos valstybes istorijos archyvas), f. 1240, ap. 1, b. 108 [Книга о билетахъ, выданных на выпуск сочинений с 23 апреля 1854 г. по 1863].
- Matusik P., *Lithuanian Youth Fraternity* [online] <https://www.ohio.edu/chastain/ip/lithua.htm> [дата доступу: 5.08.2022].
- Minkowiecki Edward. 1888. *Wykaz pseudonimów używanych przez autorów polskich*. Wydanie drugie pomnożone. Warszawa.
- Mizera Marcin. 1882a. *Korespondencye „Gazety Polskiej”. Koźia-Wółka, 5 sierpnia 1882*. „Gazeta Polska” nr 197 (23.08/4.09): 2.
- Mizera Marcin. 1882b. *Korespondencye „Gazety Polskiej”. Z notatnika bieżącej doby*. „Gazeta Polska” nr 212 (dodatek) (11/23.09): 1.
- Mizera Marcin. 1883. *Jak przysporzyć ziemi i chleba? Dla użytku sąsiadów*. Warszawa.
- Mizera Marcin. 1888. *Do Ameryki po złoto. Z opowiadania wędrowca Macieja Swidra*, spisał <...>, nakładem J. Poznańskiego. Warszawa.
- Nekrolog* [Zaproszenie na nabożeństwo]. 1889. „Gazeta Warszawska” nr 47 (8/20.01): 4.
- Niewiarowicz Jan*. W: Minakowski Marek. *Wielka Genealogia* [online] <https://wielcy.pl/wgm/?m=NG&t=PN&n=sw.556220> [дата доступу: 2.04.2023].
- Nowiny*. 1889. „Gazeta Świąteczna” nr 421 (20/27.01): 2.
- Nowości: Krajowe*. 1881. „Wędrowiec” t. X, nr 246 (3/15.09): 14 (174).
- Ogłoszenia*. 1876. „Dodatek do Korrespondenta Płockiego” nr 23 (9/21.03): 5.
- Orłowski Jan, *Julian Laskowski i jego BIAŁORUSKI BANDURZYSTA* [online] <https://pisarze.pl/2016/01/25/jan-orlowski-julian-laskowski-i-jego-bialoruski-bandurzysta/> [дата доступу: 1.08.2022].
- Orłowski Jan. 2010. *Zapomniana kartka z dziejów polsko-białoruskich związków literackich: BIAŁORUSKI BANDURZYSTA Juliana Laskowskiego*. „Acta Albaruthenica” t. 10: 182–188.

- Pietkiewicz Zenon. 1910. *Literatura i sztuka: Janka Kupała: Adwiecznaja piećnia u XII-ci projawach, Pieciarburh, 1910*. „Prawda” nr 39 (24 września): 11–12.
- Przegląd literatury ludowej polskiej z dwóch lat ostatnich*. 1890. Nakładem Wydawn. „Nowej Reformy”, czcionkami drukarni Związkowej pod zarządem A. Szyjewskiego. Kraków.
- Przegląd pism czasowych*. 1861. «Виленскій вѣстникъ – Kuryer Wileński» nr 30 (14.04): 7 (285).
- Różne wieści: W Łomży...* 1884. „Gazeta Świąteczna” nr 180 (3/15.06): 3.
- Rypiński Alexander. [1853]. *Niacyzścik, ballada białoruska*. (Wyjątek z jego Poezji.) Wydanie trzecie, akcentowane. [Londyn].
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. 1880–1914. Warszawa, tt. I–XV.
- Słownik pseudonimów pisarzy polskich: XV w. – 1970 r.* 1994–1996. Wrocław–Warszawa–Kraków, t. I–IV.
- Spis szlachty wylegitymowanej w guberniach grodzieńskiej, mińskiej, mohylewskiej, smoleńskiej i witebskiej*. 1992. Oprac. Stanisław Dumin, Sławomir Górzyski. Warszawa.
- Świętochowski Aleksander. 1928. *Historja chłopów polskich w zarysie*. T. II: *W Polsce podległej*. Lwów–Poznań.
- Uruski Seweryn. 1911. *Rodzina: Herbarz szlachty polskiej*. T. VIII. Warszawa.
- Wiadomości bieżące: Wspomnienie pośmiertne*. 1889. „Kurjer Warszawski” nr 15 (3/15.01): 3.
- Wiadomości bieżące: Zmarli*. 1889. „Gazeta Rolnicza” nr 4 (12/24.01): 8 (44).
- Wiadomość bibliogr. za styczeń i luty 1861 roku*. 1861. «Виленскій вѣстникъ – Kuryer Wileński» nr 22 (17.02): 9 (201).
- Wiadomość bibliograficzna za miesiąc marzec i kwiecień 1861 roku*. 1861. «Виленскій вѣстникъ – Kuryer Wileński» nr 38 (16.05): 8 (382).
- Wiadomość bibliogr. za miesiąc czerwiec 1861 roku*. 1861. «Виленскій вѣстникъ – Kuryer Wileński» nr 55 (18.07): 8 (548).
- Wiktor Szumański: Wspomnienie pośmiertne*. 1903. „Echa Płockie i Łomżyńskie” nr 8 (15/28.01): 1.
- Worona M. 1887a. *Wystawa Rolnicza w Wilnie*. „Gazeta Warszawska” nr 162 (11/23.06): 3.
- Worona M. 1887b. *Wystawa gospodarska w Wilnie*. „Gazeta Świąteczna” nr 342 (12/24.07): 1–2.
- Worona M. 1887c. *Wystawa gospodarska w Wilnie: List II*. „Gazeta Świąteczna” nr 346 (9/21.08): 3–4.
- Wyszedł w Wilnie BIAŁORUSKI BANDURZYSTA...* 1861. „Gazeta Polska: Dawniej Codzienna” nr 97 (4/16.04): 1.
- X. 1883. „*Echo Łomżyńskie*” i kwestya służby folwarcznej. „Niwa” nr 196: 40–49 (262–271).
- Z. P. 1895. *Kronika miesięczna*. „Biblioteka Warszawska: Pismo miesięczne, poświęcone naukom, sztukom i sprawom społecznym” t. I: 184.
- Z Bobrujska*, w październiku. 1882. „Gazeta Polska” nr 250: 2.
- Z różnych stron: Wspomnienie*. 1889. „Gazeta Polska” 1888/1889, nr 10 (31.12/12.01): 2.
- Zakonowski* [online] <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakonowski> [data dostępu: 4.08.2022].

Abstract

In Volume IX of *Research and Materials*, we try to consider the vicissitudes of the life path and work of Yulian Laskouski and Maria Kosich. There is a lot of similarity in their fates: both of them sincerely loved their native land and its inhabitants from a young age, most of all the despised, oppressed and disadvantaged Belarusian-speaking peasant man; they worked for his good, which was proved by the printed word that he too is God's creation, that his language-speech and songs have the same value as the language and songs of neighboring nations.

For a long time, Belarusian historians of literature did not mention Y. Laskouski (1826–1889). His relationship with Belarusian (Belarusian-language) literature was questionable, researchers did not know his published or handwritten Belarusian texts. In fact, they did not take into account that the native of the Belarusian region, for more than thirty years (1855–1887) under the pseudonyms Janko Korabicz, J. Korabicz, Marcin Mizera, Marcin Czeronka and M. Worona actively acted as a poet, novelist and publicist, sometimes passionately defending the right of his people to their own history, culture and language.

In our research, on the basis of several articles in Warsaw publications („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna”, „Nowiny”, etc.), archival materials and posthumous memories of friends and acquaintances, an attempt was made to reconstruct the creative biography of Y. Laskouski. The poem *W cudzej stronie*, which the national memory was postulated as a heroization of the past of the land, which was extremely relevant in the conditions of the Russian occupation, is especially valuable among the works of the writer. The article *Słówko o pieśni*, in which the publicist defended the identity of the Belarusian language and its right to exist, is also important within his legacy.

Discovered archival materials allow us to confirm the direct involvement of Y. Laskouski in Belarusian literature: he was one of the five Belarusian-language writers of the mid-19th century. (Vincent Dunin-Martsinkevich, Uladzislau Syrakomla, Artyom Vyaryha-Dareuski, "Yulian Mrochek, Vikentiy K.") whom Adam Honory Kirkor named in his list. Yulian Mrochek is another previously unknown pseudonym of the poet. Also worthy of attention is the edition of Y. Laskouski of *Książeczka przeciw pijaństwu. Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijaństwa. Od poprawionego gospodarza Andrzeja* for the people, published in 1861 in Vilnius but not recovered to this day. The title is given in Polish, but did the Belarusian lord Andrey necessarily have to teach the local men "gentleman's speech"?

In the section devoted to the figure of M. Kosich, the long-established view of her work in literary studies as primitive, devoid of sharp social direction and satirical power, and with a low-level technique of versification is challenged. In our opinion, at a time when the state policy of Russification left no chance for texts in the Belarusian language to get to the printing press, M. Kosich managed to publish Belarusian folk songs (a study of *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерніи*) in an academic scientific journal, and submit the booklet *Переложеніе нѣкоторыхъ басенъ Крылова* as "samples of the real Lithuanian-Belarusian folk speech with their own turns of speech and local expressions" – as if a kind of supplement to this scientific work. Thus, the stylization of the aforementioned folk speech (and not the song!) conditioned the corresponding level of versification.

Previously printed texts of the writers, as well as handwritten archival materials (letters, etc.) which reproduce individual pages of their life and work, are published.

Streszczenie

W tomie IX *Studiów i materiałów* staraliśmy się rozważyć koleje losu i twórczości Juliana Laskowskiego i Marii Kosicz. W ich losach jest wiele podobieństw: oboje od najmłodszych lat szczerze kochali swoją ojczyznę i jej mieszkańców, przede wszystkim pogardzanego, uciskanego i krzywdzonego białoruskojęzycznego chłopca; pracowali dla jego dobra, słowem drukowanym udowadniali, że on także jest stworzeniem Bożym, że jego narzecze i pieśni mają taką samą wartość jak język i pieśni sąsiednich narodów.

Białoruscy historycy literatury przez długi czas nie wspominali o J. Laskowskim (1826–1889). Jego związki z literaturą białoruską (białoruskojęzyczną) były wątpliwe, badacze nie znali publikowanych i rękopiśmiennych tekstów białoruskich. W rzeczywistości nie brali pod uwagę, że rodowity Białorusin przez ponad trzydzieści lat (1855–1887) pod pseudonimami Janko Korabicz, J. Korabicz, Marcin Mizera, Marcin Czeronka, M. Worona aktywnie działał jako poeta, powieściopisarz i publicysta, broniąc nieraz z pasją praw narodu do własnej historii, kultury i języka.

W naszych badaniach, na podstawie artykułów w pismach warszawskich („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna”, „Nowiny” itp.), materiałów archiwalnych oraz wspomnień pośmiertnych przyjaciół i znajomych, podjęto próbę rekonstrukcji twórczej biografii J. Laskowskiego. Szczególnie cenny w twórczości pisarza jest poemat *W cudzej stronie*, w którym postulowano pamięć ludową jako heroizację przeszłości kraju, niezwykle aktualną w warunkach okupacji rosyjskiej. Ważny w jego spuściźnie jest także artykuł *Słówko o pieśni*, w którym publicysta bronił tożsamości języka białoruskiego i jego prawa do istnienia.

Odnalezione materiały archiwalne pozwalają potwierdzić bezpośrednie zaangażowanie J. Laskowskiego w literaturę białoruską: był on jednym z pięciu pisarzy białoruskojęzycznych połowy XIX wieku (Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, Władysław Syrokomla, Artemiusz Weryho-Darewski, „Julian Mroczek, Wikenci K.”), których Adam Honory Kirkor wymienił na swojej liście. Julian Mroczek to kolejny nieznaną wcześniej pseudonim poety. Na uwagę zasługuje również wydana przez J. Laskowskiego w 1861 r. w Wilnie, ale nieodnaleziona do dziś *Książeczka przeciw pijaństwu. Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijaństwa. Od poprawionego gospodarza Andrzeja*. Tytuł jest po polsku, ale czy białoruski chłop Andrzej koniecznie musiał uczyć tutejszych wieśniaków „w języku pańskim”?

W części poświęconej postaci M. Kosicz kwestionowany jest utrwalony od dawna w literaturoznawstwie pogląd na jej twórczość jako prymitywną, pozbawioną ostrego ukierunkowania społecznego i mocy satyrycznej, a poziom warsztatu wersyfikacyjnego jako niski. Naszym zdaniem w czasach, gdy polityka państwa w zakresie rusyfikacji nie pozostawiała szans na dotarcie tekstów w języku białoruskim do prasy drukarskiej, M. Kosicz udało się wydać białoruskie pieśni ludowe (studium *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерніі*) w akademickim czasopiśmie naukowym i książeczkę *Переложение нѣкоторыхъ басень Крылова* jako „próbek prawdziwej litewsko-białoruskiej mowy ludowej z własnymi zwrotami mowy i lokalnymi wyrażeniami” – jakby uzupełnieniem tej pracy naukowej. Stylizacja mowy ludowej (a nie pieśni!) warunkowała więc odpowiedni poziom wersyfikacji.

Publikowane są wcześniej drukowane teksty pisarzy, a także rękopisemne materiały archiwalne (listy itp.), które odtwarzają poszczególne strony ich życia i twórczości.

Паказальнік імянаў

В

Bandurzysta Korabicz ..... *Patrz*
Ляскоўскі Юльян

С

Czeronka Marcin ..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян

К

Korabicz ..... *Patrz* Ляскоўскі Юльян
Korabicz I. .... *Patrz* Ляскоўскі Юльян
Korabicz J. .... *Patrz* Ляскоўскі Юльян
Korabicz Janko ..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян
Korabita ..... *Patrz* Ляскоўскі Юльян

L

Laskowski Julian 11, 13, 16, 19–22,
28, 30, 45, 48, 49, 52–55, 57, 59,
67–72, 114, 131–134, 137, 138,
141, 144, 146, 155, 182–184, 186–
189

М

Matusik 14
Mizera Marcin ..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян
Mroczek ..... *Patrz* Ляскоўскі Юльян

Р

Popier Andrzej ..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян
Popiez Andrzej ..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян

W

Worona M. .... *Patrz* Ляскоўскі Юльян
Wrona M. .... *Patrz* Ляскоўскі Юльян

А

Адынец Антон Эдвард 150
Александровіч Сцяпан 9, 58, 59,
104, 154, 275
Андрашы Дзьюла 145
Арлоўскі Ян 66, 72

Б

Бабінцаў Серафім 216, 217, 219,
224, 225, 231, 235, 236, 240, 241
Багдановіч Ірына 278
Багдановіч Максім 63, 64
Багрым Паўлюк 58, 59, 154
Багушэвіч Францішак . 51, 154, 204,
275
Баер Антон 3, 126
Бар Адам 26, 53–55
Барысенка Васіль 204, 240
Бас Ізраіль 200, 201, 228
Батвінскі Станіслаў 53

Бісмарк Ота..... 145
 Бласінска Аляксандра 278
 Боас Віктар.....200, 201, 218, 219
 Брыль Антон Францішак.....6
 Булгакава Агата 195–197, 202,
 204, 213, 245, 265
 Булгакаў Афанасій..... 245
 Булгакаў Іван..... 245
 Булгакаў Міхаіл..... 245
 Бульба Альгерд 275, 276
 Бурдзялёва Ірына 6
 Бэндэ Лукаш 217, 218, 241, 246,
 247
 Бяссонаў Пётр 148

В

Васільеў Пётр ..3, 119, 121, 123, 127
 Вікентій К..... *Patrz* Каратынскі
 Вінцэсь
 Вісліцкі Адам 39
 Віслоцкі Тадэвуш 26
 Власт.....*Patrz* Ластоўскі Вацлаў
 Вольф Маўрыцы 62
 Воранава Людміла..... 42
 Вуль..... *Patrz* Карафа-Корбут Элігі
 Францішак
 Вярыга-Дарэўскі Арцём.....6, 51, 61,
 63, 114

Г

Галомбак Юзаф.....58, 59
 Гарбаценка Ягор..... 197, 198
 Гарбінскі Юрась 278
 Гарэцкі Максім.....203, 204, 265
 Гвайгбаўм Самуэль 55
 Гілевіч Ніл 199
 Глюксберг Міхал..... 30
 Голік Наталля..... 197, 198, 265
 Гоферт Юзаф..... 129, 130
 Гофмайстэр Апалін 145
 Грайнарт Юзаф..... 32
 Гулак-Арцямоўскі Пятро 196
 Гэбетнер Густаў 52
 Гэнкель Дыянізы..... 150, 152, 273,
 276

Д

Дабронскі Адам.....47
 Дален Алімпія Вікторыя
 Станіслава 19, 129
 Дален Ганна Матыльда 16
 Дален з Закшэўскіх Караліна.....17
 Дален з Курц'юшаў Антаніна.....19
 Дален Ігнацы Фелікс..... 128
 Дален Стафанія Валерыя 19, 129
 Дален Ян Ігнацы Мар'ян.....17
 Далеўскі Францішак.....14
 Дарвін Чарльз 40
 Даўгарукі Васіль..... 118
 Дунін-Марцінкевіч Вінцэнт 6, 24,
 51, 61, 63
 Дэмба Стафан.....53

Е

Ельскі Аляксандар 12, 58, 128,
 150, 204, 274

Ж

Жулкеўскі Станіслаў.....14

З

Залескі Багдан Юзаф 51, 68, 71
 Занкевіч Аляксандар..... 199, 245,
 262
 Зямкевіч Рамуальд 50, 57, 241,
 265
 Зянковіч Фелікс.....278

І

Іванюк І 201
 Ільніцкая Мар'я 24

К

Каберт Эдмунд.....46
 Кабржыцкая Таццяна..... 198, 217,
 218, 240
 Казбярук Уладзімір 9, 155, 203–
 205, 220

Казека Янка 219
 Каліноўскі Кастусь 61, 198
 Каратынскі Вінцэс 17, 18, 22,
 24–28, 32, 38, 44, 46, 47, 49, 50,
 61, 63, 114, 136, 137, 182, 183
 Карафа-Корбут Элігі Францішак
 ..... 49, 150, 181, 273, 276
 Карскі Яўхім 9, 50, 57, 193, 194,
 203, 204, 241, 265
 Каршэўскі В. 15
 Катлярчук Андрэй 198
 Катрфаж Жан-Луі 40
 Каяловіч Міхайла 62
 Кеніг Юзаф 182
 Кіркор Адам Ганоры 6, 21, 22, 25,
 28, 61–64, 114, 149, 154, 155, 182
 Кірэеўскі Пётр 151
 Кісялёў Генадзь 9, 12, 13, 21, 27,
 58, 59, 62, 104, 118, 154, 155,
 204, 265
 Клячкоўская Францішка 50
 Кмецік Зянон 55
 Корвін-Кучынскі Юзаф 3, 46,
 148–153, 165
 Короткевич Н. 63
 Корш Фёдар 202
 Косач Антон 197
 Косіч Марыя 6, 193–207, 211–
 213, 216–236, 238, 240–246,
 249–252, 254, 260, 261, 263–265,
 268–270
 Крананберг Станіслаў 150, 152
 Крашэўскі Каятан 145
 Крашэўскі Юзаф Ігнацы 3, 14, 20,
 22–25, 29, 43, 44, 62–66, 136,
 137, 142
 Крывіцкі Юзаф 11
 Крылоў Іван 6, 42, 193, 198–200,
 203, 216–221, 240, 241, 245–264,
 266–269
 Кукальнік Павел 22, 142
 Купала Янка 204, 274
 Кучма Леанід 193, 194

Л

Лазарук Міхась 203, 204, 284
 Ламанскі Уладзімір 199

Ластоўскі Вацлаў 9, 22, 57, 66,
 183, 241
 Леа Эдвард 150
 Левенталь Саламон 181
 Лібровіч Зыгмунт 62
 Лучына Янка 275
 Лялевель Ёахім 60
 Ляскарыс Ежы 120
 Лясковіч Юльян 120
 Ляскоўская Амелія 32
 Ляскоўская з Гофертаў Паўліна .....
 10, 44, 121, 129, 135
 Ляскоўская Станіслава Ядвіга 10,
 32, 129, 132
 Ляскоўская-Дален Мар'яна 3, 17,
 19, 21, 128, 129, 131, 132, 183
 Ляскоўскі Ігнацы 121, 128
 Ляскоўскі Карл 19
 Ляскоўскі Юльян 3, 5, 6, 9–15, 17–
 34, 36–66, 70–73, 76, 81–84, 86,
 89, 90, 93, 96, 102, 104, 113, 114,
 118–121, 123–129, 131–134, 136,
 137, 139, 142–145, 147, 152, 153,
 155, 171, 180–190
 Ляскоўскі Ян Міхал 32, 129, 133

М

Майхровіч Сцяпан 203, 204, 241,
 284
 Мальдзіс Адам 59
 Манькоўскі Ігнат 61
 Манюшка Станіслаў 21
 Мархель Уладзімір 9, 15, 26, 278
 Марціноўскі Антоні 121, 125, 127
 Матвейчык Дзмітры 118
 Мінкавецкі Эдвард 52
 Міцкевіч Адам 71
 Мрочак Юльян ..... *Patrz* Ляскоўскі
 Юльян
 Мрочекъ Іуліанъ ..... *Patrz* Ляскоўскі
 М-скі Адам 50, 154, 278
 Мураёў Міхаіл 28, 29, 119, 142
 Мяцельскі Георгі 205

Н

Навалецкі Аляксандар 26

Назімаў Уладзімір 28, 119, 120,
121, 124
Насовіч Іван 206, 207, 211–213,
242, 243
Настульчык Томаш 137
Невяровіч..... 14, 122
Невяровіч Іван 14, 119, 120, 123,
124
Нікіфароўскі Мікалай..... 41
Нядзвецкі Леанард..... 60, 124
Нядзвецкі Мельхіёр 14, 120, 122,
124
Някрасаў Мікалай 241

П

Пазнанскі Ян 48
Паплаўскі Ян Людвік..... 61
Петрашэўска Ігнацы..... 60
Плуг Адам 10, 13, 39, 46, 49, 50,
54, 58, 59, 150, 181, 274, 276
Попер Анджэй 26
Похвісеў Міхаіл 3, 11, 119, 121,
122, 124, 127
Промык ... *Patrz* Прушынскі Конрад
Прус Баляслаў 152
Прушынскі Конрад..... 28, 32, 43–50,
58, 136, 183
Прыбыльскі Вацлаў 28
Пшаздзецкая з Тызенгаўзаў Мар'я
..... 47
Пшаздзецкі Канстанцін 47
Пшыркоў Юльян 204
Пшэсмыцкі Зянон 278
Пяткевіч Антоні 273
Пяткевіч Валяр'ян 273
Пяткевіч Генрык 273
Пяткевіч Зыгмунт 274
Пяткевіч Зянон..... 273–276
Пяткевіч Фелікс 274
Пяткевіч Чэслаў 274

Р

Рагойша Вячаслаў..... 198, 217, 218,
240
Радамінскі Юзаф 15
Разанаў Алесь 5

Растаргуеў Павел 193, 219
Ржавускі Алексы 61
Рубец Аляксандар 198
Русаў Аляксандар 198, 218
Рыбакоў Сяргей 197, 198, 200,
201, 202, 265, 270
Рыпінскі Аляксандар 58–60, 66,
119
Рэніер Аніцэты.....26

С

Саламевіч Янка.....204, 276
Свентахоўскі Аляксандар 39
Святаполк-Мірскі Пётр 218
Сівэк Бэата..... 6
Сілевіч Герасім 195, 197
Сіленка-Сілевіч Пракофій 194
Стафееў Грыгоры 199
Сыракомля Уладзіслаў 6, 21, 24,
26, 63, 114, 142, 148, 154, 274,
284
Сямкоўскі Антон 121, 124, 126
Сянкевіч Генрык 48

Т

Талсты Леў 199–201, 228
Тарасюк Люба..... 72, 104, 112, 203,
205, 241
Твардоўскі Дабрагост 16
Твардоўскі Тэадор Павел 16
Тургенеў Іван 217
Тшашчкоўская Зоф'я ..... *Patrz* М-скі
Адам
Тшашчкоўская Зюзанна 278
Тшашчкоўскі Вацлаў 278
Тызенгаўз Канстанцін 47
Тышкевіч Яўстах..... 167

У

Украінка Леся 197
Уладзіміраў Мікалай..... 195
Урускі Севярын 10

Ф

Фіглоўская Любоў..... 240
Фядута Аляксандар..... 119

Х

Хаўстовіч Мікола.....50, 154, 278
Хмяльніцкая Людміла..... 119

Ц

Цывінскі Зянон..... 48

Ч

Чаркоўскі Людвік.....53
Чаронка Марцін..... *Patrz* Ляскоўскі
Юльян
Чачот Ян..... 13

Ш

Шахматаў Аляксей.....202, 269
Шлюбскі Аляксандар.....41
Шульц Уладзіслаў.....48
Шульчэўскі Караль..... 15, 59
Шуманскі Віктар.....46
Шыдлоўскі Ігнацы.....167, 168
Шышка Юзаф.....21

Э

Эспіноса-Руіс Анхела..... 6
Эстрайхер Караль.... 25, 26, 48, 51–
54, 137

Я

Якуб Т-кі.....63
Янкоўскі Чэслаў.....276
Янкоўскі Эдмунд..... 54, 133
Яцкоўскі Ігнацы.....15, 59, 60